Прослідок

Іду узвозом від глухенької пристані до крайнеба, що он воно, либонь, близько вже, стоїть між дніпровими кручами, як у велетенських воротах, урочисто святе перед ніччю, і на ньому — тоненька бузкова підківчина місяця молодого з однісінькою зорею в парі, теж бузковою.

Смеркає.

На сивій од роси траві по долу пасуться коні. Двоє. Один білої, другий карої масті. То лісникові. Он і хату його видно під байрачком над кручею, і дворище просторе з возом сіна біли повітки. А посеред дворища вогнище горить і над ним казанок — вечеря вариться.

Мені чути, як коні похрумують молодою травицею, поволеньки, вдячно ласують.

— Здрастуйте, коні! — гукаю до них неголосно. Вони піднімають голови од паші, довго дивляться на мене, і очі в них місячні, добрі, як у всякої трудящої худоби.

Йти мені далеко. Одначе не біда. Зато набачуся і начуюся.

Бачитиму стежки і протопти весняні, що, мов гілля від стовбура, простягатимуться від дороги у всі боки — до сіл, хуторів, до Дніпра та видолинків при ньому, де рибалки ріжуть ліщинові вудлища на вудки, діти скубуть квасець на борщ, а молодь шукає конвалії або ж бузок, найповніший побіля давніх печищ на кручах і поміж кручами.

Чутиму пісні, бо сьогодні неділя, то вже ж хтось заспіває, хоч сам, хоч гуртом. А як ітиму Шепелівкою, малим сільцем при дорозі, шепотітимуться в садах позатинню молодята, ще діти обоє, школярі, а шепотітимуться. Вголос не говоритимуть, ні... Бо їм кортить бути вже

дорослими, того й шепотітимуться. Бо шепіт вечоровий — то голос близького повноліття. Бо шепіт — таїна. Шепіт — притамована радість, що рветься з грудей...

Потім будуть озерця й озерчата, порослі лепехою. Я натраплятиму на них в молочно-голубій імлі зненацька і обходитиму кружка. Озерця ті казатимуть про себе ще тоді, коли я їх не бачитиму: шелеснуть у лепесі крила, крякне злякана качка і засюрчить просто на місяць, на світло.

Далі я зіб'юся з дороги. Або в ліву руку заберу, або в праву. І якщо й не радітиму тій пригоді, то й не печалитимуся за турботою: куди ж оце тепер іти? Все кругом засипає або спить, а мені непереливки, треба виблуджуватися — лягати грудьми на теплу ще зо дня землю і довго дивитися при самій траві в далечінь. Коли зір мій вигостриться, звикне до припізнилих нічних випарів над видолинками, тоді я знову побачу крайнебо між кручами і знову піду.

Отак помацки прошкуючи, натраплю на загороду і дядькову Ігорову сторожку, витоптану з глини. Од загороди пашить теплом, молоко пахне, зітхають уві сні корови, лежачи попід ворячим, а дядько Ігор сидить у своїй хижі й плете кошик з обличакованої шелюги. Або розфарбовує уже сплетений — у зелене й червоне. Пружок зелений, опояска, що нижче пруга, червона. Чи навпаки. Аби веселе. Кошики — дядькова приязнь і підробіток.

— Як гармоністові на весіллі: і награється досхочу, і причастують. А сторожування, то законна, сказати б, моя робота, як усім,— Так він каже.

Дядька Ігоря я люблю, хоч і не знаю. Навіть ім'я, його не знаю. Це вже я сам вигадав: Ігор. Бо всі Ігори, які тільки є, видаються мені людьми розумними й лагідними. Можна б, звісно, розпитати в нього, яке життя прожив, та не хочеться в'язнути до людини, мовчазної і роботящої — соромно, так само, як пити воду а чужого колодязя, не спитавши

дозволу в господаря, як стати і послухати, про що шепочуться молодята в саду.

Знаю я лише слово, що дядько Ігор подарував мені ненароком, і гадки не маючи про те, що дарує. У слові, а ще в тому, як він його вимовив, чується мені людина добра. А хіба цього не досить, щоб її шанувати?

Туман тоді стояв такий густий, що крийма вкрив і: землю, і Дніпро. Я йшов незнайомою дорогою, не бачачи її, вдалину, навмання йшов. Назустріч мені виринув із туману дядько з в'язкою нових кошиків за плечима, сивими бровами з-під старенького сукняного картуза, великими руками, схожими на ковальські молоти, і хлоп'ячими ніжно-блакитними очима.

— Тут є якась стежка до шляху навпростець? — спитав я, привітавшись.

Дядько скинув в'язку розмальованих у червоне й зелене кошиків, зняв картуза і, втерши долонею змокріле чоло та сиву негусту чуприну, знову надів його. Аж тоді сказав:

— А як швидко треба, ге ж?

— Треба,— сказав, я.

— Стежки нема, а прослідок, як придивишся, знайдеш.

— Кошики — на базарі купили?

— Нащо мені стільки кошиків? Наплів, обмалював і — "купи, то продам!". Додому несу, бо в топтанці, моїй уже ніде складати. Там, біля загороди, топтанка моя.

— Ну, спасибі ж вам,— сказав я.

— Та не спасибі, а піддай, в'язку,— одмовив дядько, і, коли в'язка була вже в нього на плечах, усміхнувся,— Колись казано: Боже поможи. А зараз: отак і кажи, тільки й сам поможи. Ну, бувай.

І, відійшовши кроків з десяток (рип-рип,—кошиками за плечима,— рип-рип...), оглянувся. І очі в нього були не лукаво розумні.

— Прослідком іди, не забув? Ні, дядьку. І досі не забув.

Груші з копанки

У бабусі Марфи — дні сестри-однолітки: груша і копанка. Копанку викопав і грушу посадив ще перший дружина її Улас, який загинув аж у ту "германську" війну.

"То ж мені од нього, молоденького, дариця аж до віку. Груша родить, ще й зараз родить, копанка не міліє, і вода близько, ключем достаю".

Коли я вперше зайшов до бабусиного Марфиного двору, щоб напитися, то витягав воду тим "ключем" — вервечкою акацієвою, до якої приковано гак, закручений, як вус, щоб цеберку в воду не зронити.

Тоді був серпень, і спека стояла така крута, що йдеш і мліємо. "Чи не можна у вас напитися?" — спитав я у бабусі, що сиділа під грушею і вишивала сорочку.

"Якби не можна, то навіщо б я тоді отуто жила!"

Вона хутенько підвелася, поклала шитво на траву і клубочком покотилася до хати по кухлик ("Зараз кухлика винесу"). Вона була дуже

згорблена, мовби нахилилася колись до грядки цибулину висмикнути та й уже не випросталася.

Коли я тяг воду, цеберка спершу глухо стукнулася боком об грушки, що плавали у воді, аж тоді набралася; а коли пив з дерев'яного кухлика, бабуся сказала так лагіднесенько, так не нарошне вимовляючи слова:

"Доброго здоров'я пивши. Та в таку годину йти — хіба не підіб'єшся, як сонце аж колеться гарячим",— і дивилася на мене знизу, з-під своєї згорбленості, і усміхалася мудро, як усміхаються лише старенькі та діти.

Разом з водою я витяг з копанки і дві грушки.

"Самі, чи що, падають у воду?" — спитав я.

"Котра й сама впаде, а то і я вкидаю, щоб холонули...Ось у полудень школярики йтимуть з учення, то до одної витягають, ласунці малі! Пригощайтеся в дорогу. Та ще ловіть, бо гарячі вони не такі".

Вона вже знову сиділа під грушею і вишивала. Без окулярів. І я спитав, чи то ж їй добре бачиться.

"А так, як замолоду,— сказала вона, не розхиляючись над шитвом.— Отам, як було мені сімдесят чи вже без одного не сімдесят п'ять, погано бачила, так погано, що очечки покійний сусіда мій Терешко, хай царствує, купив був, як їздив до Києва. А тепер бачу як дівка!" — Бабуся Марфа засміялася тихенько, затишно і закивала головою над червоними хрестиками в манишці.

"Скільки ж вам, мамо, зараз?"

"Та як по-моєму, то без одного сто. А якби хто грамотніший прикинув, то, може, й сто з гачечком набралося б. Давно живу, забула вже й

відколи. Аже! Трьох чоловіків своїх любеньких пережила. Скоро-скоренько і я до них піду. Піду, походжу, всіх трьох провідаю".

"А которого... найдужче б хотілося побачити?"

"Усіх, сину. А зостануся коло останнього. До першого піду, то ще й не впізнає — молодесенький же! Навіщо, скаже, ти мені, бабо, здалася, іди собі геть! — Бабуся Марфа засміялася, аж чолом шитва дотулилася.— Другому до ніжок уклонилась би... Він тут недалеко лежить, у Гребенях. Під берегом, сердешного, знайшли пробитого наскрізь... Це як друга війна була. Я сама його й поховала... Третій мені пара, хоч теж молодший уже за мене. Кував у кузні. Вийдеш, було з хати і чуєш його молоточок... Уже й не дуже годився до роботи, а кував. Тоді погано йому, погано йому враз зробилося... Переказали мені люди, біжу до кузні, а його вже й назустріч везуть... Біля нього ляжу. Він упізнає, посунеться... " "Собі вишиваєте чи людям?"

"Собі я вже все вишила, моя дитино. Людям. Хай носять та згадують бабу... "

Падають навколо бабусі жовті грушки з груші: гуп-гуп, гуп-гуп м'яко в траву. Гарячі. Вона відкладає шитво, збирає їх і кидає в копанку, а червоні хрестики на сорочці сяють, сміються сонцеві, густі та дрібні.

Коли я виходив з двору, бабуся Марфа провела мене до воріт і швидко-швидко впихала мені в кишені жовті гарячі грушки ("Вони не заважать!"), а за нами йшов червоний півень у червоних "штанях" і казав, як господар: токо-токо!

...Цвіте при зорях бабусина Марфина груша, чорніє зеленим мохом солом'яний дах на низенькій хатині, а у вікнах поночі... Я стою проти похилених воріт, і дивлюся у двір, і слухаю так пильно, що тільки серце своє чую. Невже пішла бабуся Марфа?..

І раптом: токо-токо-токо! — півень у хлівці за грушею,— токо-токо!..

Людям на добро

Тепер уже не буде сіл поблизу путівця. Будуть лиш дніпрові кручі та тихий гомін хвилі з берегом за кручами. Скавулитиме десь у переярку лисиця біля своєї нори, пахнутимуть глеєм пливунові води, що крадькома від царства вод підземних тікають у Дніпро, на сонце, а далі — в море.

"Всі ріки течуть у море, а воно не повниться".

Ці слова любив ректи сам собі старий Терешко, великий мовчун і відлюдько, той-таки Терешко, що, раз на житті побувавши в Києві, купив бабусі Марфі "очечки", сусіда її славний. Славний своєю криницею-самородком та ремеством своїм, давнім, як світ.

Терешко знав дерево. Знав кожну його жилу й прожилок, на вагу і пахощ, від кореня до вершечка, мовби сам пішов з пагона, а пішовши з нього, породичався з усіма, що росли колись і ще зосталися в цьому краї, деревами. Терешко різьбярував. Він різав не прикраси, а те, що потрібне людям на щодень: ложки і кухлі кленові, які звав квартами.

Ніхто ніколи не бачив старого на базарі зі своїм рукотворінням. Наробивши кварт із претонесеньких клепок і о двох плетених обручах та з дивовижними дужками, схожими на вуженят,— голівка в кухоль зазирає, наче води просить,— та кілька десятків ложок (малих — для дітей, більших — для батьків, ополоників — для куховарок), Терешко розкладав усе те добро на лавочці біля криниці і йшов у повітку різати далі або до Дніпра шукати приблудного дерева.

Трапиться перехожий від села до села а чи до містечка, нап'ється води з криниці, перепочине на лавочці, вибере найлюбішу кварту чи ложок з десяток, яких треба, і, поклавши купкою дрібні гроші, білі або жовті або мішаницю з тих і тих, іде собі далі.

Коли Терешко забачить, що біля криниці вже не ясніють скарби з його рук, виносить ще і ще, а купки монет змітає в долоню, не перемацуючи їх і не придивляючись до кожної несито, як те роблять базарові.

"Людям на добро, а мені на поміч",— сказав якось Терешко бабусі Марфі. Уже сивим як лунь сказав. Сказав раз. Це був, либонь, його заповіт. А заповіт кажеться раз.

Вночі старий Терешко ходив на кручу при самій воді дніпровій дивитися, як місяць прокладає довгий червоний місток через воду, такий густо-червоний, такий твердий у тиху ніч без хвилі, що ступай на нього і йди, і йди аж до краю, до краю життя...

Терешко вже давно пішов тим містком. А на джерело-криницю послалася молода шовкова трава і дише, дише разом з водою, що то піднімається горбочком, то западає, ледь чутно промовляючи до ночі в зорях, до пахощів молодої осоки та глухого деревієвого духу: зима не вдужала вивіяти його дотла.

Терешко вже давно пішов і стоїть тепер сухим берестом оно на кручі, де крайнебо з місяцем та зорею. Стоїть сивий — обсипалася кора з береста, то вночі він сивіє проти неба — і тримає в руках білу кварту пам'яті.

Колиска

Туман пах бузковим цвітом: А коли почав розходитись, крізь його тонкий просинюватий серпанок виступили по горі бузкові вали, і яблуні старі, похилені ще замолоду буйними вітрами з Дніпра, і вишневі чагарі з молодого пагіння, а над кручею з червоної глини цвіли терни.

Між бузковими валами, округлими, пишними, стояв солдат у зрошенім туманом плащ-палатці, з опущеним у руці автоматом і дивився на Дніпро, біля якого востаннє в шитті потрудився тяжко й до кінця.

Від солдата вниз до води, потканої клаптями останніх туманців, спадала стежка. Нею поволі брався на кручу рибалка, спираючись одною рукою на горіхове вудлище, а другою придержуючи дошку на плечі та мокру торбину з рибою поверх неї.

Вибравшись, привітався статечно, як це роблять у нас давнішні люди: "Здорові були!" — хоч мав десь тридцять з лишком,— обчепурив паличкою чоботи у глині всіх кольорів, що є в райдузі, і сів перепочити лицем до Дніпра.

— Та й піймали щось? — питаюся.

— Дещицю,— одказав рибалка: — Двох лящуків та оцю дошку. Він усміхнувся і знову став дивитися на Дніпро.

— Далеко ж вам до села з такою ношею?

— Ні. Мо', з кілометр, а мо', й того не буде.

— Чого ж солдат не в селі, а тут стоїть? Рибалка зітхнув.

— І тут село. Тільки хат немає. Як позбивало у війну з круч, то ніхто на старому місці вже й не селився. Видно нас тут з усіх боків. Того і посунулися Далі, глибше у вибалок... Я, правда, не дуже пам'ятаю, мати розказувала, як їх сюди позвозили — Він глянув на солдата.— Цілий день возили підводами де старіші мужики. А надвечір поминали. Вперше після війни. Отуто, де оце ми з вами, люди рядочками одне проти одного сиділи... Голова промову сказав — пам'ятник тоді дерев'яний був, не цей, — роздали всім по пирогу, борщу по мисці, каші. Їдять люди і плачуть над

ложками... А ми, дітлашня, теж принишкли, сьорбаємо тільки: чого ті люди плачуть? Було...

Сонце вже зійшло, торкнулося вод, спершу під цим берегом, а згодом під низовим, і Дніпро зарожевів угору і вниз по течії. Весь.

— А там понаносило паводком! — по-хлоп'ячому захоплено вигукнув рибалка.— Усякого добра — купи. Той корч на лисицю схожий, той дубчик на чаплю на одній позі, а один пень з корінням — на бісяку стоголового! І в кожної голови роги, баньки, патли — глянути страшно!..

І засміявся. Потім обдивився дошку, жовту, нову, погладив її долонею:

— Ба як вишмульгало хвилею та на косах об піски — і стругати не треба. Тільки води набралася дуже, важка, сушити треба.

— Навіщо ж вона вам, що силкувалися з нею на отаку кручу?

— А на гойдалку дітям. У мене їх аж четверо і якраз такі, що дай погойдатися. Почепив одну колиску під яблунею — не миряться, те собі пхається першим, те собі. Спробуй утишкай. То зроблю тепер гуртову, на всіх четверо!

Він підвівся, легко виважив дошку разом з торбою на ній, узяв вудку, як ціпок, і, попрощавшись — "на роботу пора вже",— пішов, до вузенького провулка поміж дерезою з майбутньою колискою на плечі.

А солдат у рожевій проти сонця росі дивився на Дніпро і за Дніпро низовий, у піщаних косах та соснових борах, і тихо, лагідно сяяло над ним його крайнебо.

Мені ж іще йти до свого, що он воно, либонь, уже близько між кручами-воротьми, з місяцем та зорею при землі.